



Azərbaycan Respublikasının Medianın İnkişafı Agentliyi

Azərbaycanın dövlətçilik tarixinin, milli adət-ənənələrinin, elm və mədəniyyətinin təbliği: dövlət müstəqilliyimizin bərpasının 30-cu ili - Azərbaycan dövlətçiliyi müasir mərhələdə

Faiq Ələkbərli
dosent, fəlsəfə üzrə
fəlsəfə doktoru

V Yazı

«Odlu yurd» jurnalının başqa bir sayında M.Ə.Rəsulzadə yazırdı ki, ermənilərin köləliyinin Azərbaycan türklərinə heç bir aidiyyəti yoxdur: «Biz, istiqlalçılar davamızı əsrin ən qüvvətli şüarına istinad etdiririk; Rusiya imperalizminin, qəsb və istila nəticəsində təəssüs edən hüduqlarını müdafiə bizim üçün bir qayə olamazdı. Bizi bu qayəyə sədaqətsizliklə ittiham edəcək Rusiya imperatorluğu tarixə keçəliyi hələ həndkaryanların bufuzulu davada israrları kölə ruhlu olduqlarını isbat üçün nə partaq bir dəlildir! Papadan ziyadə katolik buna dəyərlər işlə».

Rəsulzadə açıq şəkildə bəyan edirdi ki, rus millətinə qarşı heç bir ədavət bəslənilmiş, onların mübarizəsi imperiyaya, köləliyə qarşıdır: «Biləks ona bu xüsusda hər cür yaxşı təmənilərdə bulunuruz. Fəqət bununla bərabər bizi istədiyimiz şəkildə həyatımızı qorumaqdan və mədəni həyatımıza istədiyimiz istiqamətə verməkdən ibarət, öz gərdünəsinə taxaraq, istismar və istila əməlinə bəyan hər hansı rus imperalizminə bütün varlığımızla düşməmiş».

Rəsulzadə Türk birliyindən andişələnlərə də cavab verməyi unutmurdu: «Türk millətlərinin birər dövlət və cümhuriyyət halında istiqlal qazanmaq yolundakı hərəkətlərini şübhə altına alanlar ancaq rus imperalizminin könlüləri və yaxud kölələri ola bilərlər! Azərbaycan istiqlalçılığının Türk birliyi fikrindən əzəmi surətdə mültəm olubunu inkar etməməklə bərabər, siyasətdə realizm mütaqqidi olan Azərbaycan milliyətçiləri üçün bu fikrin sadə hərs sahəsində qəbulu tətbiq olacağı aşkardır. Buna görə də biz müstəqil Qafqasiya Konfederasiyonu fikrini zamanın ən aktual bir tezi si olaraq müdafiə edirik».

M.Ə.Rəsulzadə Almaniyada «İstiqlal» qəzetində nəşr etdirdiyi «Kəsilməyən səs» məqaləsində isə yazır: «Mütaliənizə təqdim olunan bu qəzet müqəddəs bir mübarizənin müdafiəçisi üçün yüksələn bir səsi mədəniyyət dünyasına çatdırmaq üçün nəşr olunur. Milli Azərbaycan istiqlal mübarizəsinin səsi! - budur bizi həyəcanlandıran səs!» 4 Rəsulzadə indi qəder istiqlal səsinin Türkiyədən gəlməsinə də işarə vururdu: «Bu gün Berlindən eşitdiyimiz bu səs on ilə yaxın idi ki, İstanbuldan gəlirdi və nə qəder təbii idi. Gənc bir türk vətənin, istilaya uğramış bir türk millətinin qəsb edilmiş haqqını və haqlı istiqlalını müdafiə etmək üçün türkə çap olunan mətbuat orqanına qarşı Türkiyədən daha münasib sığınacaq yeri təsəvvür etmək olarmı?! Yabancı

rus istilacının qırmızı terroru altında boğucu bir qəmginliklə oxunacaq bu məqalənin azərbaycanlı münəvvərlərdə yaradacağı təsir bu sətirləri yazarkən bizi xüsusən düşündürür».

M.Ə.Rəsulzadə qarşı Türkiyənin hökumət adamlarının atdığı bu addıma təəssüfünü açıq şəkildə bildirdi: «Bizi heyrlətlər içərisində buraxan bu həqiqətə indi düşmən sevinir. On ibtən bəri İstanbuldan yüksələn Azərbaycan səsinə kəsmək üçün əllərindən gələni hər şeyi müzayakə etməyən, qəzetçiləri, mitinqçiləri, nü-



yaxud kölələri ola bilərlər! Azərbaycan istiqlalçılığının Türk birliyi fikrindən əzəmi surətdə mültəm olduğunu inkar etməməklə bərabər, siyasətdə realizm mütaqqidi olan Azərbaycan milliyətçiləri üçün bu fikrin sadə hərs sahəsində qəbulu tətbiq olacağı aşkardır. Buna görə də biz müstəqil Qafqasiya Konfederasiyonu fikrini zamanın ən aktual bir tezi si olaraq müdafiə edirik».

mayışları, ittiraları, hiylə və intiriqaları, ilə heç dumadan çalınan bolşeviklər ruslar nə qədər məmnun!.. Milli, müasir, xalqçı Türk Cümhuriyyətində, milli, müasir, xalqçı Azərbaycan istiqlalçılıq məfkurəsinin səsi qısılmışdır!.. İstə yaşadığımız dövrün acı təsəllisi. Tarixin istehzası». 6 Ancaq Rəsulzadə bu məsələyə görə türklərin düşmənlərini sevinməyə tələsməyə çağırırdı: «Bununla bərabər Azərbaycan mücadiləsini, bir an dumadan, bütün cahana əks etdirmək ehtiyacındayız. Türkiyə taktikinin dəyişəcəyinə intizaren, Azərbaycan hərəkəti, pak təbii olaraq, səsi kəsik qalamaz!».

Sovet Rusiyasının Azərbaycanında apardığı siyasətə xüsusi yer verən Rəsulzadə yazırdı ki, Azərbaycanda rus bolşevik hakimiyyətini ruslaşdırmaq siyasəti iki şəkildə təzahür edir: «İqtisadiyyatda mərkəzləşdirmə, mədəniyyət sahəsində ruslaşdırma. İqtisadi mərkəzlilik məmləkəti Moskvanın nəzərdə tutduğu iqtisadi planlara tabe etməkdən ibarətdir. Bu məqsədlə Azərbaycanın neft sənayesi bi-

lavasitə Moskvadan idarə olunur Mədəniyyətin ruslaşdırılması – bu, Azərbaycanın heçqi bir faciəsidir. Sovetləşdirmənin ilk dövrlərində bu siyasət mədəniyyəti «formaca milli, məzmunca kommunist» olmasından bəhs edən bolşevik formulu ilə məskalanırdı».

M.Ə.Rəsulzadə hesab edirdi ki, Sovet İttifaqında çoxdillilik mədəniyyətlərin getdikcə ruslaşdırılması rus bolşevizminin əsas ideallarından biridir: «Bu ideali gerçəkləşdirmək istəyən Moskvanın himayəsindən qüvvət alan və siyasi müdaxilənin qaba teziqindən faydalanan «Sovetçilik» həyata

özünə lazım olan vasitələrə malik deyildi. Ədəbiyyat əski ustaların əlində idi. Görünüşdə mövcud vəziyyətə uyğun olaraq, yeni hökumətin bəzən sərtliyini, bəzən də diplomatca yumşaqlığını dadan bu yazıçılar öz çətin və ağır işləri ilə məşğul idilər».

O, milli əxlaqı söykənən Azərbaycan Türk ədəbiyyatının uzun müddət Sovet-Rus ədəbiyyatına qarşı uğurla mübarizə apardığını yazırdı. Rəsulzadə sübut etməyə çalışırdı ki, milli əxlaq bolşevizm əxlaqından qat-qat yüksəkdə dayanır və bu zirvəni fəth etmək qətiyyən mümkün deyil. Ona görə, təkə Hüseyn Cavidin

Məmməd Əmin Rəsulzadənin yaradıcılığında türkçülük, azərbaycançılıq və milli həmrəylik

keçirilir. «Sovetizm» ilə «nasyonalizm» arasında sərt bir savaşı alovlanır. Məmləkətdəki mədəni ənənələri himayə etmək istəyən ən kiçik bir hərəkət sovet rejiminə qarşı edilən bir sui-qəsd hesab edilir. Milliləşdirmək niyyətində xalqın bütün mənəvi dəyərlərini tək bir varlıq halına gətirmək məqsədi güdüldü. Halbuki, ortodoks kommunizmin dili bir millətin müxtəlif

Azərbaycanın «sovetləşdirilmə»sindən sonra yazdığı bir çox milli əsərlər, o cümlədən «Topal Teymur» ilə mənzum «Peyğəmbər» «sovetizm»ə ciddi zərbə olmuşdur: «Şairin bu iki əsəri oxucularda obluqca dərin təsir buraxır. Oynanmasına icazə verilən «Topal Teymur» tamaşaçıları həyəcanlandırır. Dövlət teatrında bu pyes bir neçə dəfə oynanır. Əhali türküyün ümumi qəhrəman tipi Teymurəngdən fəvqəladə dərəcədə məmnun qalır. Məsələni sonradan başa düşən bolşeviklər pyesin göstərilməsini qadağan edirlər. Sovet çöhrəyini yediyi hələ tarixi panturaniist tiplərini realizmə etməyə cəsarət edən» şairə qarşı sovet tənqidçiləri atəş püskürürdülər... Şairin ikinci əsəri nisbətən daha yaxşı qarşılanır. Lakin «Peyğəmbər» mənzuməsində de bolşevik məzhəbli marksizm əqideçiliyi burada da az küf tapmamışdır». 11 M.Ə.Rəsulzadə bütün hallarda bolşeviklərin güclü təsiri altında olmasına baxmayaraq,

Bu, Mirzə Fətəli Axundzadədən başlayaraq Sabirin həcrlərinə qədər dinin təhqir edilməsi ənənələrinə yiyələnmən çağdaş Azərbaycan ədəbiyyatının bir nəticəsidir. Dinin təqibindən çox az müteəssir olan indiki Azərbaycan nəslini milli mədəniyyət məsələlərinə böyük bir həssaslıqla yanaşır. Mədəniyyət adamları yeni ədəbiyyatçılar, sənətkarlar, müəlliflər, humanitar sahələrə mənsub olanlar-tarixçilər və başqaları milli mədəniyyətlərinə atəşin bir eşqlə bağlıdır. Onlar bu mədəniyyətin ümumtürk dəyərləri və bağlarına çox böyük əhəmiyyət verirlər. Onlar milli mədəniyyəti məzmunca da, formaca da yüksək tuturlar...».

Rəsulzadə imperiya daxilindəki ictimai-siyasi durumu dəyərləndirərkən inanırdı ki, bu quruluş gec-tez dağılacaq: «Sözde hər nə qədər bir «Sovet Azərbaycan Cümhuriyyəti» varsa da, heçqətdə bu cümhuriyyət sovet imperatorluğunun hər haqq və səlahiyyətdən məhrum bir vilayətindən

Rəsulzadə Türk birliyindən andişələnlərə də cavab verməyi unutmurdu: «Türk millətlərinin birər dövlət və cümhuriyyət halında istiqlal qazanmaq yolundakı hərəkətlərini şübhə altına alanlar ancaq rus imperalizminin könlüləri və yaxud kölələri ola bilərlər! Azərbaycan istiqlalçılığının Türk birliyi fikrindən əzəmi surətdə mültəm olubunu inkar etməməklə bərabər, siyasətdə realizm mütaqqidi olan Azərbaycan milliyətçiləri üçün bu fikrin sadə hərs sahəsində qəbulu tətbiq olacağı aşkardır. Buna görə də biz müstəqil Qafqasiya Konfederasiyonu fikrini zamanın ən aktual bir tezi si olaraq müdafiə edirik».

milli ədəbiyyatımıza yüksək qiymət verir. Onun fikrincə, bolşeviklərin ədəbiyyatımıza üzərində əsasən qələbə çala bilməməsinə səbəb milli ruhun əzilməzliyi olub.

Bütün bunlarla yanaşı, Rəsulzadə yavaş-yavaş Azərbaycan xalqının dünyagörüşündə «sovetləşmə» meyillərinin də olduğunu yazırdı. Ona görə, son illərdə Azərbaycandakı yeni nəsildə dinə qarşı laqeydlik yaranmış, dini mərasim və ibadətlərdən xeyli dərəcədə uzaq düşmüşlər: «Nə Ramazan, nə də Qurban bayramı sovet gəndərinə məlum deyildi. Azərbaycanda əskidən çox böyük əhəmiyyətə malik olan bahar, xalq bayramı Novruz da dəbdən düşmüşdür. Azərbaycan bütün Sovetlər Birliyi ilə bərabər yalnız oktyabr inqilabının siyasi bayramlarını və bir də Azərbaycanın sovetləşdirildiyi günü qeyd edir. Yeni nəsillər heç bir dua və namaz bilməz».

Milli əxlaqa qarşı olan bu zorakı-

başqa bir şey deyildir. Sovet Azərbaycanındakı bütün idarələr Moskvadan gələn əmrlərə və oradan göndərilən əmrlərə tabedir... Lakin dünyadakı bütün azad insanlar və millətlərlə bərabər haqq və səlahiyyətə sahib olmaqdan siz qətiyyən məyus olmayın. Azadlıq və insanlıq haqları bütün dünyada qalib olacaq və o zaman siz də 1918-ci ildə olduğu kimi yenidən azad olacaqsınız. O gün uzaqda deyildir!».

Mühacirət dövründə Rəsulzadənin fikirlərindəki yenilik ondan ibarət idi ki, o, milli məsələ ilə (Azərbaycan türkçülüğü, milli istiqlalçılıq), yəni türkçülükdə islamçılıq, türkçülükdə liberal, sosial-demokrat çərəyanları arasında ideya oxşarlığı tapmağa çalışırdı. Başqa sözlə, Rəsulzadə əsas fikrini Azərbaycan türkçülüğünün, başəri sosial dəyərlərə zidd olmamasına, əksinə bir-birini tamamlamasına yönəlmişdi.

Azərbaycan Respublikasının Medianın İnkişafı Agentliyinin maliyyə dəstəyi ilə çap olunur